

Heilooënaren in de Arbeitseinsatz (1943-1945)

(versie d.d. 01-04-23, Jaap Sombroek)

Tijdens de oorlog kregen mannen van 16-40 jaar in mei 1943 een aanmaning zich te melden voor de 'Arbeitseinsatz', om zich te gaan inzetten voor werkzaamheden in de oorlogsindustrie in Duitsland. Er waren namelijk veel jonge Duitse mannen aan het oorlogsfront nodig. Hierdoor ontstond er een gebrek aan arbeidskrachten. Jonge mannen, uit onder andere Nederland, werden daarom opgeroepen om de posities op te vullen van de Duitse mannen die naar het front moesten.

De Oproep

De oproep voor 'verplichte' tewerkstelling in Duitsland in Heiloo was als volgt:

Op bevel van de Deutsche Wehrmacht moeten zich alle mannen der jaargangen 1905 tot en met 1927 der gemeente Heiloo voor den Arbeidsinzet melden. Zij moeten zich daartoe op 20 DECEMBER des Middags om 12 uur met de nodige bagage melden aan het GEMEENTEHUIS van HEILOO.

Het aanmelden geschiedt vrijwillig om onbillijkheden, die bij een gedwongen vordering voorkomen te vermijden. Wanneer de meldingen echter uitblijven zal optreden der Deutsche Wehrmacht noodzakelijk worden gemaakt. Indien men probeert onder te duiken zullen de strengste maatregelen tegen familieleden worden genomen. Indien onderduikers worden gegrepen zullen zij voor een militair gerecht worden gebracht. Zij die voor vitale bedrijven werkzaam zijn kunnen worden vrijgesteld. Een vrijstelling volgt na onderzoek der nodige bescheiden door den militairen commandant te Heiloo, vanaf 18 dec. a.s (vermoedelijk 1942).

Ook jonge mannen, sommigen net 18 jaar oud, uit Heiloo hebben zich aangemeld, waaronder een timmerman, een kruidenierszoon, een tuinderszoon en de zoon van

een veehouder langs het spoor aan de Westerweg. Het was onzeker voor hoelang de gedwongen dwangarbeid zou duren en wat ze ervan konden verwachten.

De tuinderszoon en de veehouder waren buurtgenoten uit het Bollendorp, tussen de Vennewatersweg en Kapel. De boerenzoon hield dagelijks een dagboek bij, van het verblijf in Duitsland met anekdotes. In dit verslag is hieruit geciteerd voor het duiden van de 'sfeer'. Naar huis en onderling zijn door de jongens brieven geschreven. De timmerman en de kruidenierszoon hebben hun verblijf in Duitsland op papier gezet. Dit verslag gaat over de belevenissen van deze vier dorpsgenoten.

Opmerking: vanwege privacy redenen zijn namen weggelaten.

Ze kregen een week de tijd de koffers te pakken en afscheid te nemen. De bezetter suggereerde gastarbeid maar het was dwangarbeid. Er was bijna geen ontkomen aan. Vluchten of fraude plegen door je leeftijd te vervalsen kon fout aflopen voor jezelf of je familie. De keuze was voor werk naar Duitsland gaan of onderduiken.

Dat laatste was niet zonder risico, verraad lag op de loer. Onderduikadressen waren schaars. Evacuees uit Loosdrecht, Egmond en Bergen hadden in Heiloo onderdak gevonden. Er was ook weinig werk te doen na de crisis in de jaren dertig en het uitbreken van de oorlog. In die tijd vielen er nog wel eens bommen ter weerszijden van de spoorbaan in Heiloo. Dat zet je aan het denken wat te doen.

Eén van de doelwitten was het zogenoemde schijnvliegveld in Heiloo langs de Vennewatersweg, waarmee de Duitsers probeerden om geallieerde piloten af te leiden van het echte vliegveld in Bergen. Dat neem je mee in je overwegingen voor je besluit of je moest ingaan op de oproep. Thuis blijven was ook niet rooskleurig.

Vrijstelling was mogelijk als je nodig was in vitale bedrijven zoals voedselvoorziening. Er waren tuinders die vonden dat hun zoon niet gemist kon worden. Medio juni is het begin van de aardbeienpluk en die waren ook bestemd voor Duitsland. Maar dat argument was niet afdoende, na beoordeling door Duitse militairen commandant. De vrijstelling voor de tuinderszoon ging niet door.

De reis

Vrijdag 18 juni 1943 om 10.30 uur vertrok een elektrische trein uit Heiloo met circa 400 reizigers. Bij het afscheid nemen, een laatste zoen en spoedig tot ziens... Dat werd bijna 2 jaar van huis. De machinist liet de trein langzaam wegglijden uit Heiloo. De achterblijvers waren vrouwen, kinderen en ouderen, die hebben staan zwaaien langs de spoorlijn bij de Kapel (het Oesdom in Heiloo).

In Amsterdam is overgestapt op een stoomtrein. Uit protest is daar op de wagons de tekst GEDWONGEN gekalkt. In Hilversum kwamen er meer lotgenoten bij. Om half drie arriveerde de trein in Apeldoorn. Een kwaai stationschef met pistool in de hand joeg iedereen uit de trein. Het was menens, alle teksten moesten eraf gepoetst. Vluchten kon niet meer of je liep het op. In de trein speelde iemand mondharmonica. Dat verdreef de beklemmende sfeer een beetje. Oldenzaal bij de grens werd om circa vijf uur gepasseerd. Even verderop in het stadje Bentheim werd de trein gestopt en mocht men eruit voor controle en afstempelen van hun papieren. Daar is naar een mooi kasteel gewandeld en is een lekker donker biertje gedronken. Vervolgens

gingen ze naar een doorgangslager waar ze eten kregen. Dat stelde gerust totdat de trein op acht uur 's avonds weer verder ging.

Na passage van de stad Osnabrück is om half twaalf eindbestemming Hannover bereikt, daar werden de mannen naar een doorgangskamp gebracht, met vieze slaapzalen en met bedden vol luizen. Dat werd slapen op een stoel. Om half vijf 's nachts kregen ze wrange soep geserveerd die niet eten was. Dat voorspelde niet veel goeds.

De volgende dag werden namen afgeroepen, er vond schifting plaats. Aan het einde van de middag was een lijst met 81 namen opgesteld. Een jongen sloeg bang op de vlucht, niet meer teruggezien, stond in het dagboek. De overige mannen waaronder een aantal uit Heiloo moesten 's nachts om half vijf per trein terug naar Osnabrück, aangespoord door een kantoorklerk van de Klöckner Werke AG, een staalfabriek. Hier werkten destijds circa 6000 arbeiders. Deze staalfabriek lag langs het riviertje de Hase destijds achter het Hauptbahnhof in Osnabrück.

Verblijf in Hannover

Sommige konden in Hannover blijven waaronder de kruidenierszoon uit Heiloo. Hij werd ondergebracht met enkele jongens uit Alkmaar in het Lager (werkkamp) in het plaatsje Godshorn, net buiten Hannover. Daar kreeg hij licht werk te doen bij een plaatbewerkingsbedrijf, waar hij randen van bussen moest slijpen. Dat was geen gevaarlijk werk, een geruststelling voor het thuisfront, maar wel vermoeiend, omdat hij de gehele dag moest staan..... Als je ziek was moest verplicht je binnen blijven. De Lagerführer kon ieder moment bellen of je wel in je kamer op het kamp was....

Het was om half vijf opstaan, dan met de tram naar het werk, en voor zes uur inklokken. Er werd dagelijks elf uur per dag gewerkt en na afloop kon worden gedoucht. Het werk kon je op je dooie gemak doen, dat viel erg mee. Op zaterdagmiddag en ook zondag waren ze vrij. Er werd van de gelegenheid gebruik

gemaakt om in Laatzen naar de kerk te gaan. Er konden zelfs uitstapjes naar het nabijgelegen Hildesheim worden gemaakt.

In augustus 1943 arriveerden 300 dwangarbeiders uit Hamburg in Lager Godshorn. De vraag rees waar je al deze jongens geborgen konden worden, want er was niet genoeg plek. En jongen uit Sneek werd nummer veertien op de kamer waar de zoon van de kruidenier verbleef en hun kamer was daarmee vol. Deze jongen had al erg veel meegemaakt, want Hamburg was totaal vernietigd. Sommigen droegen alleen nog kleren aan die ze op de vlucht droegen. Ze gingen direct op hun krib liggen, want ze hadden acht dagen niet geslapen.

In dit lager verbleven daar ook Russische, Oekraïense en Poolse krijgsgevangenen, ook vrouwelijke, onder erbarmelijke omstandigheden. Soms vierden ze feest met behulp van met gestolen spiritus gemaakte alcohol. Spiritus bevat methanol dat zeer giftig is. Er vielen daardoor vijf doden en twee Russen raakten blind.

Later kreeg de kruidenierszoon een ander baantje. Hij werd hulpmonteur bij een galvaniseerinrichting onder begeleiding van een ervaren monteur uit Karlsruhe. Het werk was zwaarder maar afwisselend. Hij hoefde niet steeds hetzelfde werk te doen.

In het najaar van 1943 is Hannover gebombardeerd met fosfor,- en brandbommen. Dat was aan de andere kant van de stad waar veel doden en gewonden vielen. Het had tot gevolg dat er nog 900 mensen bij kwamen in het Lager Godshorn. Door het plaatsgebrek, werden deze gedwongen buiten te slapen. Er verbleven nu 24 i.p.v. 14 mannen in een barak. Het eten werd slechter, waarvoor je lang in de rij moest staan.

In 1944 is de kruidenierszoon gevlucht uit Hannover vanwege de bombardementen. Vanuit Alkmaar werd geschreven dat de geallieerde vliegtuigen over kwamen. Deze lieten ook bommen vallen op het Lager in Hannover. De fabriek werd niet getroffen door bommen maar deze vielen wel op de barakken in het Lager. Sommige barakken raakten in brand en er waren enkele doden. Omdat het gevaarlijk was en het er niet beter werd is de kruidenierszoon in 1944 gevlucht uit Hannover met de trein naar Nederland. Op de trein kon de controleur worden ontlopen. Eenmaal in Nederland is de zoon ondergedoken bij een tuindersfamilie in St. Pancras. Daar heeft hij tot het einde van de oorlog heeft hij gewerkt. Op zijn persoonsbewijs werd zijn beroep veranderd van kruidenier naar landarbeider.

Vestiging in Lager Schützenhof te Osnabrück

Zaterdag 19 juni 1943 om negen uur zijn de mannen in Osnabrück onder een gewapende begeleiding te voet naar kamp genaamd Lager Schützenhof gebracht. Dat lag in de wijk Schinkel aan het einde van de Schützenstrasse tussen de Mindenerstrasse en het riviertje de Hase. Daar liggen nu volkstuintjes (zie foto, genomen in 2022).

Daar tegenover ligt een nu parkje tussen het riviertje de Hase en de huizenblokken langs de Buerssestrasse. Dit is op de oorspronkelijke locatie van barak 11 in het Lager Schützenhof in Osnabrück (zie foto hieronder, gemaakt in 2022).

Er werd hen een gloednieuwe barak toegewezen. Ieder zocht een bed en een kast uit. Er was beperkt beddengoed op stapelbedden met strozakken. Voor hun voedsel kregen ze etensbonnen. De zondag daarop is de Heilige Mis met catechese bijgewoond in de Kreuzkirche. Daarna is bier gedronken 'Bei der Franz', een kroeg tegenover het kamp. Door deze vrijheid leek het allemaal wel mee te vallen. Echter 's nachts was regelmatig een luchtalarm, waarbij schoten vielen, de realiteit om weer wakker te worden. Maandagmorgen na aankomst werd de 'Ausweis', een registratiebewijs met pasfoto's, gemaakt.

Het werk in Osnabrück

Voor iedereen werd in werk voorzien. Iemand werd chauffeur bij een groenteboer. Dat was gematst en hij heeft dikwijls verlof gehad. Enkele mannen moesten eerst op een goederenstation van de Reichsbahn pakketten sjouwen en keerden na een week terug met voor een maand aan voedselbonnen. Anderen troffen het slechter.

Zij moesten de fabriek in bij de afdeling 'Radsatz'. Dat lag op een terrein tussen het Lager en het riviertje de Hase. Er werd dag en nacht, zeven dagen per week gewerkt in twee ploegen (met pauze) of drie ploegen dienst (zonder pauze). Vooral 's nachts was het wennen voor de boeren en de tuinders. Proberen overdag te slapen met een hoop herrie. Bij de 'Radsatz' werden spoor wielen en de assen gemaakt op draaibanken. Met persen werden tappen op wielen gedrukt. Hieronder (foto) de situatie in 2022.

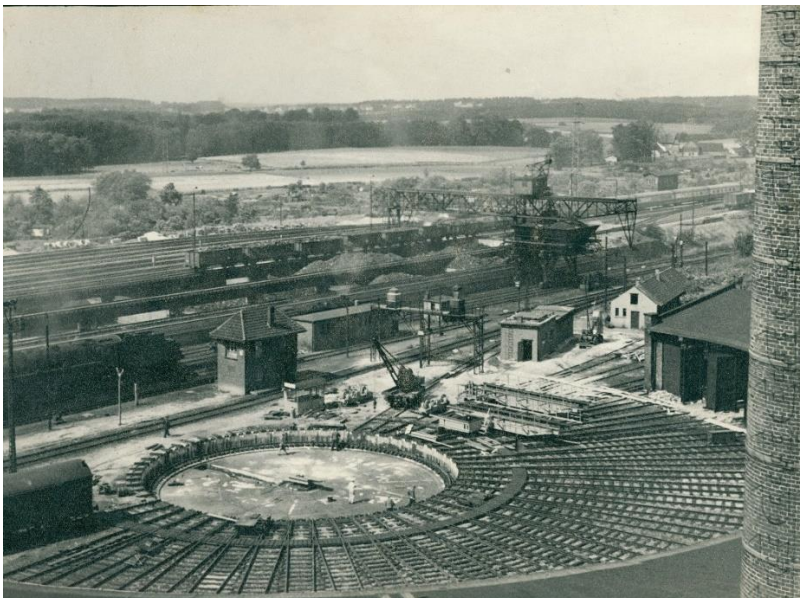
Er werd gewerkt aan een draaibank voor assen van spoorwielen. Er mochten er drie per dag worden gemaakt. Een as woog 800 kg en deze werd met een hijskraan bij de draaibank gebracht, bediend door een Oekraïens meisje, volgens het dagboek. Werken aan machines was voor boeren en tuinders vreemd en viel niet mee. Spiegel draaien was voor een boer niet zijn ding, maar leuk werk. De mannen werden in de

leer gezet en de Duitsers speelden de baas. Er was een gieterij voor kanonslopen met 'Poliermachines' voor polijsten. Er vonden ook ongevallen plaats, soms met dodelijke afloop. Dan was de begrafenis op dezelfde dag. Bij goede gedrag kon je worden overgeplaatst naar een andere vestiging. Een enkeling werd afgekeurd en mocht met heimwee naar huis.

Er waren ook enkele kleine bedrijven; zoals een transportbedrijf dat aansloot op de fabrieksspoorweg en een timmerwerkplaats. Hieronder de spoorwerkplaats in 2022.

De tuinderszoon werd bij het Eisenbahnbetrieb 'Kameroen' aangesteld, voor het maken van materieel van de Staatsspoorweg. Dat lag en ligt er nog steeds aan het andere einde van de Schützenstrasse langs de Bremerstrasse. Er werden wielstellen van treinwagons gemaakt en vermoedelijk goederenwagons in elkaar gezet. De wagons werden verplaatst en elders geparkeerd via een draaistel van sporen (zie foto zg. Schienenspinne um 1960 hieronder). Dit spoordraaistel bestaat nog steeds.

Verblijf in het Lager Schützenhof

De mannen verbleven in barakken, enkele jonge mannen uit Heiloo zijn in barak 11, ondergebracht en verdeeld over de stuben drie en vier. Bij de verblijfsbarakken waren barakken met een keuken, een ziekenboeg en een wasruimte (Sanitäts Stelle).

Er werden voedselbonnen, zeepkaarten, rookkaarten uitgedeeld en borrelbonnetjes voor een paar glaasjes schnaps! Dagelijks werd een pannetje rodekoolstampot en koolsoep versterkt, en dat weken achtereen. Drie keer per week was er worst en wat boter. De hoeveelheid brood hing af van de zwaarte van het werk. Het eten op de bon in het kamp was niet best en had weinig variatie. Veel resten bleven over. Desondanks is in Osnabrück weinig honger geleden.

Voor een 18-jarige waren de verdiensten ongeveer 52 pfennig per uur. Er is zeven dagen per week gewerkt, zaterdag van 6.00 – 14.00 uur en zondag vrij. Tot maandag ochtend lag het bedrijf stil. Het Lager in Osnabrück mocht worden verlaten in de vrije tijd. Zondagmorgen naar de Heilige Mis en biechten in de Johanniskirche. Daarna gingen ze wandelen 'spazieren' langs het riviertje de Haze en/of een biertje drinken. Er kon worden gezwommen en het Russische Lager werd bezocht. Daar hielden de Russen soms bokswedstrijden. Er waren vrouwen uit de Oekraïne in het Lager gevestigd. Het eerste half jaar ging verliep het verblijf blijkbaar gemoedelijk.

Sommigen jongens deden in de vrije tijd klusjes voor Duitse burgers tegen een kleine vergoeding. De boerenzoon kon bij een familie; peren plukken, gras snijden, kippen slachten, de schuur verven e.d. De tuinderszoon kon bij een andere familie aan de slag, vermoedelijk ook een tuinder. Hij bracht regelmatig groente, meel en ander vers voedsel mee naar het kamp. Ook kregen ze sigaretten. Onderling werd geruild of er vond handel tegen betaling plaats. Zo werd soms 60 - 70 mark per maand gespaard om eens te gaan eten bij het restaurant Thörner.

In 1943 was regelmatig luchtalarm, meestal loos alarm. Dan stond de fabriek stil en was het dekking zoeken in de kelder of tussen de machines. Sommigen trokken zich er niets van aan en 'schuilden' langs de oever van de Hase. De geallieerden hebben met de fabrieksstilstanden geprobeerd, de oorlog-productie te vertragen. Deze alarm uren werden eerst dubbel uitbetaald. Later is het alarm in drie soorten ingedeeld en is de betaling aangepast. In het najaar van 1943 zijn in Osnabrück niet veel bommen gevallen. Er was wel veertig keer loos alarm in dat half jaar stond in het dagboek.

Voor 'gewone' gevechtsvliegtuigen werd later geen alarm meer gegeven. Het eerste half jaar in 1943 is circa veertigmaal alarm afgegaan, zoals is genoteerd in het dagboek.

Ondanks dat de dorpsgenoten van elkaar waren gescheiden en ondergebracht in diverse Lagers probeerden ze contact met elkaar te houden. Tussen de jongens in Duitsland en het thuisfront heeft een briefwisseling plaatsgevonden. De respons op iedere brief kon soms een maand duren.

Met de vuile was werden brieven in pakketten naar huis gestuurd. Uit Holland werden pakketjes met schone kleren, brieven en voedsel o.a. meel retour gestuurd. Brieven werden stiekem met verlofgangers meegegeven tegen een vergoeding. Omdat dit niet mocht werd er van geprofiteerd door een vergoeding te vragen. Al werd dat niet op prijs gesteld. In de Stube waren soms gezellige avonden met zang, dans, kaarten en kletsen en werden verjaardagen gevierd. De kruidenier is eens op zijn verjaardag verrast met een bloemetje.

Op verzoek mochten de jongens, bij goed gedrag, met verlof wel eens terug naar huis in Holland. Enkele keerden van verlof niet terug en doken onder. Verraad lag dan op de loer met nadelige gevolgen voor jezelf of de familie. Als je werd gepakt werd je naar een heropvoedingskamp gestuurd of het kon slechter met je aflopen.

Een timmerman uit Heiloo ging ook op verlof. Na twijfelen keerde hij toch terug naar Osnabrück omdat hij veel leerde van het werk in de fabriek, hoewel het eten zwaar tegenviel. In deze stad aangekomen bedacht hij zich toen hij iemand uit Den Haag tegen kwam. Die stelde voor daar te gaan werken in de bouw bij een Duitse firma. Deze gok heeft hij maar gewaagd, maar hij kreeg geen verblijfsvergunning. Weer terug naar het kamp in Osnabrück durfde hij niet meer omdat hij was weggebleven en straf voorzag.

De Hagenees adviseerde hem naar Keulen te gaan en zich met zijn paspoort te melden bij een bouwfirma. Het verblijf daar was binnen een paar dagen geregeld. Het eerste bombardement op Keulen was 29 juni 1944. De timmerman schreef in zijn dagboek dat de schade enorm was. De tramrails stonden in de straat recht omhoog. Hij moest gebouwen gaan herstellen die beschadigd waren door de bommen, maar dat bleek dweilen met de kraan open. Hij had het druk met opruimen en herstellen.

Overplaatsing naar Ilsenburg in het Harzgebergte.

De boerenzoon sprak de Duitse taal en werd benoemd tot Stube Führer. Hij was de tolk en hield een dagboek en de administratie bij op het kamp. Hij is met anderen overgeplaatst naar Ilsenburg in het Harzgebergte, waarschijnlijk vanwege goed gedrag. Daar waren ook de Klöckner Werke AG. Ze werden voor vijftien maanden ondergebracht in het Lager Bakerode. Het leven bleek daar heel anders te zijn.

Bier kon worden gedronken in café de Lindenhof. Ook kon de Kino worden bezocht, waar per week films draaiden zoals; De baron van Münchhausen. Er was Frans cabaret; Valle d'Amour en er werd gevoetbald tegen de fransen. Er waren meerdere nationaliteiten gehuisvest; o.a. Russische krijgsgevangenen en ontwapende Italiaanse 'bardiglio' soldaten. Die laatste werden heropgevoed tot 'vrije arbeiders'.

In de Harz werd vernomen dat Osnabrück werd plat gebombardeerd in 1944. De boerenzoon had de indruk gekregen dat de overplaatsing een geluk is geweest. Tijdens de invasie gingen de Russen de productie in de fabriek traineren, met het motto; weinig presteren, veel profiteren. De Russische krijgsgevangenen hadden vaak ruzie en vochten wel met het Duitse toezicht. Maar de dwang en de angst is het werk nog relatief lang aan de gang gehouden. Uiteindelijk stokte de oorlogsindustrie door deze tegenwerking of sabotage, mogelijk een oorzaak van de Duitse capitulatie.

Overleven in Osnabrück

De achterblijvers in Osnabrück verging het slechter, maar ze werkten voor zover het ging door. Er zijn ware bomtapijten op Osnabrück gevallen, ook op de fabriek. Daar stond op het eind alleen nog de schoorsteen overeind. Lijkbleek werd ergens dekking gezocht om het vege lijf te redden. Het moet verschrikkelijk zijn geweest. Schuilen onder een viaduct bleek niet verstandig. Sommigen lieten uit angst hun ontlasting lopen en/of ze moesten kotsen. Enkele trokken het niet meer en gingen op de vlucht. Dat liep soms fataal af, met overplaatsing naar een concentratiekamp of nog erger.

Op het Lager Schützenhof zijn groepsfoto's gemaakt. Achter op bijgaande groepsfoto stond geschreven; we staan hier voor de ziekenboeg. Daar zijn voor de tweede maal bommen op gevallen, dicht bij onze kamer. Maar onze barak 11 gaat nooit verloren, hopen we maar.

Foto's in het Lager Schützenhof voor ziekenboeg en barak 11 (wellicht najaar 1943)

De invasie

Na de invasie op 6 juni 1944, in Frankrijk rukten de geallieerde legers op naar het Ruhrgebied, het industriële hart van Duitsland. Dit is in april 1945 omsingeld door het 1e Leger van Hodges en het 9e leger van Simpson.

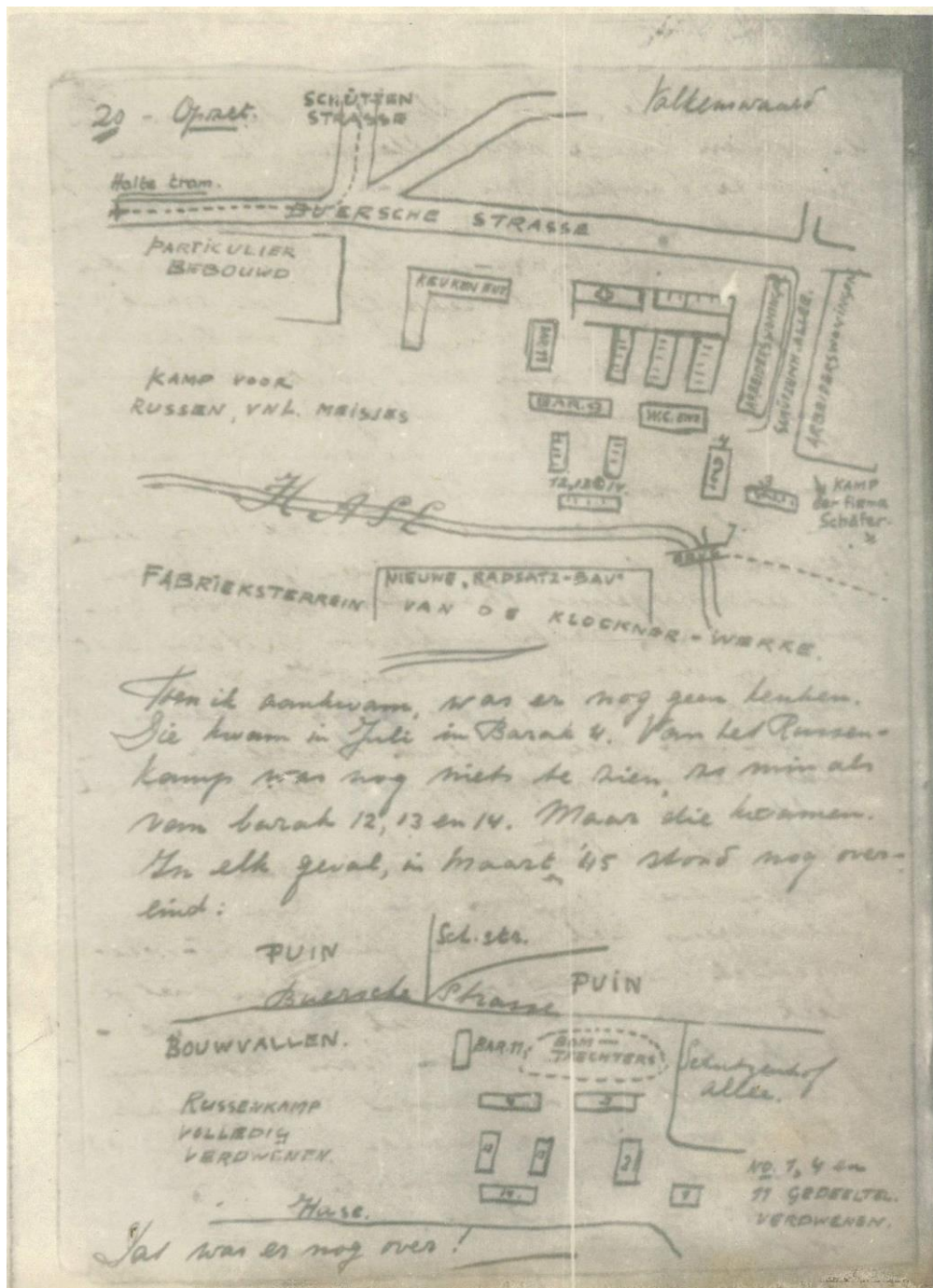
De gruwel van de concentratiekampen werd duidelijk, bij het zien van uitgemergelde lijken. Door het afsluiten van de Ruhr kwam de oorlogsproductie stil te liggen. Het 11e Duitse leger probeerde de omsingeling te doorbreken.

Met Pasen op 1 april zijn door de Amerikanen, bommen als paaseieren afgeworpen voor Hitler. Twee legerkorpsen rukten op naar Bielefeld, waar de rivier de Weser bij Minden werd bereikt. Ten noorden daarvan heeft het Britse leger onder leiding van hun generaal Dempsey de steden Münster en Osnabrück veroverd. Na gevechten lukte het ook de Weser bij Hamelen over te steken. De bevrijding kwam in zicht....

De Engelsen hielden geen rekening met burgers. Bijna iedere dag was er een extra soort alarm bijgekomen; 'luftlande alarm' van de geallieerden. Een schelle harde toon die vijf minuten duurde. Dat was beangstigend. Men ging gekleed op bed liggen. Waar je ook wilde schuilen, in het open veld of onder een viaduct, was het gevaarlijk. De schuilkelders werden gemeden vanwege claustrofobische angsten. Sommigen trokken daar wit weg. Anderen waren juist onverschillig en zochten afleiding met veel risico, door in de Stube in het Lager bij elkaar te blijven en elkaar moed in te spreken.

Omdat het werk in de fabriek stagneerde en weinig produceerde, is de boerenzoon vanuit Ilsenburg weer naar Osnabrück terug gestuurd. In het voorjaar van 1945, daar aangekomen zag hij dat Lager Schützenhof in een puinhoop was veranderd. Op 23 maart 1945 heeft nog een zwaar bombardement plaatsgevonden. De overblijvers hadden een leven als een varken en bijna niets meer te doen. Alleen barak 11 stond nog fier overeind stond achter op een foto.

De tuinderszoon had de bombardementen gelukkig overleefd. Onderstaand schetsje uit het dagboek laten het Lager Schützenhof in de wijk Schinkel zien bij aankomst in 1943, en daaronder de situatie bij terugkeer in mei 1945 na de bombardementen.

De bevrijding, ontslag van dwangarbeid

Begin april 1945 werd Osnabrück bevrijd en het Lager Schützenhof geëvacueerd. Het was chaos overal. De arbeiders kregen ontslag en sommigen smeerden hem. Die mannen gingen rondzwerfen en werden door de Engelsen aangehouden, omdat ze dachten het Duitsers waren. Ze moesten naar een kazerne voor registratie en controle of ze 'goed' of 'fout' waren. Daarna gingen ze in een repatriëringscentrum. Ze zijn in Eindhoven bij een gastgezin ondergebracht, voor terugkeer naar huis.

De tuinderszoon is uitgeschreven op 3 maart 1945 en kreeg een kwitantie mee met 150 dM. Hij is met een maat, 120 km te voet langs de spoorbaan terug naar Holland gelopen. Na repatriëring waren ze tijdelijk bij een gastgezin in Denekamp te gast om een aantal maanden aan te sterken. Bij een boer kon tegen betaling worden gewerkt om niet geheel platzak thuis te komen.

Het was wennen aan het sociale leven in Heiloo, bij terugkomst. Daar werden ze niet altijd even hartelijk ontvangen. Werken in Duitsland werd niet door iedereen in dank afgenomen. Na twee jaar verblijf in Duitsland, zag de tuinderszoon terugkeren naar de tuin bij zijn vader niet zitten. Dat was hard werken voor weinig of geen centen.

Kom maar bij het spoor zei zijn schoonvader, de stationschef van Heiloo. Met kennis en ervaring opgedaan bij het spoorwerk in Duitsland kon hij op het station Heiloo als rangeerder bij zijn schoonvader aan de slag. Daar werden groenten van de veiling en steenkool verladen op het goederenspoor. Na een paar jaar bij de NS werd het circa 35 jaar bij de Hoogovens werken bij de afd. Railvervoer. Het 'tuinen' is overdag erbij gedaan op een akker gepacht van de kerk.

De kruidenierszoon is uiteindelijk kruidenier geworden. De boerenzoon ging in 1947 in opleiding bij de marechaussee en is op de Antillen geplaatst tot 1970. Hij kon niet zo goed meer tegen besloten ruimten. De bouwvakker die in Keulen verbleef heeft na de oorlog gewerkt aan de sloop van de verdedigingswerken en bunkers van de Atlantikwall) in de duinen bij Egmond. Daarna is hij in de beton,- en wegebouw aan de slag gegaan en heeft o.a. bij de bouw van de Velsertunnel gewerkt.

Het kan verkeren. In de oorlogssituatie hebben sommige jonge mannen zich kunnen ontwikkelen en levenservaring opgedaan. Noodgedwongen heeft de te werk stelling in Duitsland hun levensloop deels bepaald.

Heeft het verblijf in Duitsland hiervoor de kiem gelegd? In een oorlog kom je soms voor lastige keuzes te staan. Wat is wijsheid als het op overleven aankomt?

Naspeuringen tijdens de pandemie zijn afgerond in maart 2023 (Jaap Sombroek).

Schets gemaakt in Lager Schützenhof te Osnabrück 1^e paasdag d.d. 20-04-1943

Bronvermelding;

- Boeken; Heiloo, een dorp in oorlogstijd., deel 1 en 2. Geschreven door Jaap de Graaf en Josta de Graaf - Gieltes. In resp 2011 en 2015 uitgeverij de Uitkijkpost. ISBN/EAN: 978-90-75313-00-3 en ISBN/EAN: 978-90-9028900-7.
- Gegevens en informatie uit de archieven van het NIOD te Amsterdam, Instituut voor oorlogs,- holocaust en genocidestudies. NIOD archieven onder Europese Dagboeken en Egodocumenten nr. 244 doc. 4 dagboek (ca. 170 pagina's).
- Oorlogs,- en verzetscentrum Groningen (OVGC), verzameling 2220 dd. 1935 - 2001; 915 Tekening concentratiekamp (Gem. Lager) Schützenhof, Osnabrück d.d. 1943-04-20. (Deze schetstekening staat hierboven).
- Verkregen uit Industriemuseum te Osnabrück; een overzichtsfoto van het Eisenbahnbetrieb '(Kameroen', die Schienenspinne um 1960. Opmerking : Deze "spin" inrichting (spoor draaistel) voorziening bestaat nog steeds bij het kruispunt Bremerstrasse / Schützenstrasse te Osnabrück.